

WSCHODNI ROCZNIK HUMANISTYCZNY
TOM XXII (2025), №2
s. 189-201
doi: 10.36121/sgorzynski.22.2025.2.189

Sławomir Górzyński
ORCID: 0000-0001-6067-4355
(Polskie Towarzystwo Heraldyczne)

Zarys heraldyki miejskiej w dobie napoleońskiej

Streszczenie: Artykuł relacjonuje zmiany statusu herbów miejskich we Francji od schyłku ancien régime'u do okresu Restauracji. Artykuł zawiera pierwsze polskie tłumaczenie „Dekretu w sprawie herbów miast i korporacji” z 17 maja 1809 r., który był podstawą napoleońskiej heraldyki. Wprowadzenie rangowego systemu heraldycznego, mimo krótkiego obowiązywania, stało się punktem odniesienia dla innych krajów. W aneksie Autor publikuje też patent herbowy dla miasta Hyères.

Słowa kluczowe: heraldyka, Francja, Napoleon I, heraldyka napoleońska, herby miast, Hyères,

An outline of municipal heraldry in the Napoleonic era

Annotation: This article examines the changing status of municipal coats of arms in France from the end of the ancien régime to the Restoration period. The article contains the first Polish translation of the “Decree on the Coats of Arms of Cities and Corporations” of May 17, 1809, which formed the basis of Napoleonic heraldry. Despite its short duration, the introduction of the rank-based heraldic system became a benchmark for other countries. In the appendix, the author also publishes the coat of arms patent for the city of Hyères.

Keywords: heraldry, France, Napoleon I, Napoleonic heraldry, city coats of arms, Hyères

W dziejach heraldyki francuskiej do interesującego nas czasu, w tym także miejskiej, należy wskazać na trzy okresy, które są istotne dla zrozumienia źródeł, a także pewnej stabilności przekazów heraldycznych. Zasadniczo pokrywają się z periodyzacją ustroju Francji, ale cezurami są przede wszystkim regulacje dotyczące heraldyki miejskiej. Niniejszy artykuł jest zaledwie zarysem, który zapowiada większą publika-

cję planowaną na zakończenie badań nad tym tematem. Za kluczowe uważamy zarysowanie periodyzacji i określenie przedmiotu, zakresu i podstaw badania francuskiej heraldyki miejskiej przełomu XVIII i XIX wieku.

1. Królestwo

Okres pierwszy to funkcjonowanie herbów przed (umownie) okresem 1615-1696. W 1614 r. podczas posiedzenia Stanów Generalnych zwołanych przez Ludwika XIII szlachta zwróciła się do króla o powołanie urzędu sędziego herbowego (*juge d'armoiries*), wówczas król odmówił¹. Natomiast już w styczniu 1615 r. wprowadzono urząd sędziego herbowego (*juge d'armories*). Pierwszym sędzią został François de Chevrier de St Mauris et de Salagny, na co odnośny przywilej został wydany 11 I 1615 r.² Na sposób funkcjonowania i zawartość spuścizny tego urzędu wpływ wywarła rodzina d'Hozier. W 1641 r. Pierre d'Hozier został powołany na ten urząd³.

W 1696 r. Ludwik XIV wydał ordonans nakazujący publikację herbarza Francji (*Armorial general de France*)⁴. Od połowy XVII w. do rewolucji francuskiej urząd sędziego herbowego, a zatem całość spraw związana z rejestracją, uznawaniem, opisaniem i upowszechnianiem wiedzy o herbach (osobistych i korporacyjnych) znajdowała się w ręku sędziego herbowego, a urząd ten przechodził z rąk do rąk w ramach rodziny d'Hozier⁵. Wraz z powstaniem tego urzędu zanika urząd „króla herbowego”, choć heroldowie nadal funkcjonowali na dworze królewskim, ale ich funkcje zostały ograniczone do ceremonii dworskich z wykluczeniem kwestii potwierdzania, a także kreowania herbów. Nadal odgrywali ważną rolę wykorzystując herby, ale nie mieli już wpływu na ich funkcjonowanie od strony prawnej.

2. Rewolucja

Można zatem powiedzieć, że to d'Hozier mieli wiedzę o tym kto jakim herbem się posługiwał, a także jaki był jego wygląd i opis. Sytuacja taka trwała do 1790 r., kiedy to wśród wielu różnych praw Zgromadzenie Narodowe (*Assemblée Nationale*) uchwaliła zniesienie szlachectwa, a także herbów⁶. Zniesiono nie tylko herby szlacheckie jako przejaw nierówności społecznej, ale ten barbarzyński akt rozciągnięto także na herby korporacyjne, w tym na herby miejskie.

Ekstremistom spod znaku Robespierre było tego za mało, w 1790 r. wydano prawo nakazujące zaniechanie stosowania herbów jako sposobu oznaczania własności, a wszystkie dobra, które miały herby jako symbol własności miały zostać przejęte na

¹ Stany Generalne zwołane przez Ludwika XIII odbywały się w okresie 27 X 1614 – 23 II 1615 r.

² Archives nationales de France [dalej: AnF], O/1/976, dos. 2-3., dos. 4 – dotyczy utworzenia urzędu.

³ Lettres de retenu de la charge de juge d'armes, en faveur de Pierre d'Hozier, AnF O/1/976 dos. 5.

⁴ Edict du Roi portant établissement d'un armorial général à Paris ou Dépôt public des armes et blasons au royaume, AnF O/1/976 dos. 9, druk, edykt z listopada 1696 r. Całość zobacz: ark:/12148/btv1b86019266 (dostęp 2025-05-11).

⁵ Lettres du Roi portant règlement pour une Catalogue général des gentilshommes et nobles du royaume, commis aux soins du juge d'armes, AnF O/1/976 dos. 13 z stycznia 1726 r.

⁶ 21 VI 1790 Decret qui abolit la noblesse héréditaire et les titres de princes, duc, comte, marquis, autres semblables, pierwotnie opublikowany w Monitorze z 21 VI 1790, t. I, s. 950.

własność narodu (*bien national*). To właśnie ten barbarzyński akt, wraz z przepisami mającymi na celu odcięcie się od przeszłości dawnych rządów (*ancien regime*) doprowadziły do masowego skuwania (zdejmowania) herbów np. z fasad kościołów, pałaców, bram, portali, ale nawet z mebli, o ile takowe oznaczone były herbami. Niezastosowanie się do tego przepisu groziło wyzuciem z własności dotychczasowych właścicieli. To na nich nałożono obowiązek destrukcji herbów, a więc nie trzeba było prowadzić akcji siłami Republiki, wystarczała tylko funkcja kontrolna, aby w ciągu kilkunastu dni herby zniknęły z przestrzeni miast i wsi Francji. Do dzisiaj możemy obserwować tego skutki, gdyż na terenie Hexagonu (Sześcioboku, jak czasem określa się obszar Francji) zachowały się pojedyncze obiekty ozdobione herbami z okresu przedrewolucyjnego⁷.

Stan taki trwał przez blisko 20 lat. Nawet przywrócenie ustroju monarchicznego w 1804 r. nie od razu przywróciło istnienie herbu jako symbolu, znaku określającego władztwo, czy też może szerzej będącego pars pro toto rodziny, czy też instytucji.

3. Cesarstwo

Jednak pierwsze przejawy dążności do przywrócenia graficznego wyróżnika dla miast pojawiły się wraz z koronacją cesarską Napoleona I. Wówczas to na polecenie władcy obok przedstawicieli innych grup społecznych i zawodowych mieli towarzyszyć koronacjom przedstawiciele 36 miast znanych jako *bonne ville*, zostały one wymienione. Lista ta została w latach późniejszych rozszerzona tylko o kilka miast. *Bonne ville* we Francji znane są od średniowiecza. Miasta te miały szczególne przywileje w zakresie spraw fiskalnych, z jednej strony były kontrolowane przez króla, a z drugiej mogły liczyć na jego pomoc np. przy budowie fortyfikacji. Lista tych miast nie była sformalizowana, ale można je było rozpoznać dzięki używanej w herbach głowicy zawierającej w polu błękitnym trzy lilie złote, jednoznaczne nawiązanie do herbu królewskiego. Tytuł *bonne ville* określił Pierwszy Konsul 4 VIII 1802 r. dla 24 miast.

Wszechogarniające działania legislacyjne Napoleona I po utworzeniu szlachty i wprowadzeniu skodyfikowanego systemu znaków określających rangi, przywileje, oznaczenia podstawy nadania szlachectwa i jego rangi. System ten jest dobrze rozpoznany, poświęcone są liczne publikacje, w tym publikacja wszystkich nadań szlachectwa. W literaturze polskiej zagadnienie przedstawiłem w latach 80. Po mnie w szerszym zakresie omawiali inni autorzy.⁸

W dniu 17 III 1808 r. Napoleon I wydał dekret określający powstanie szlachty napoleońskiej z całym systemem tytułów i symboli określających ich nadanie. Do czego przyjdzie nam jeszcze powrócić⁹.

⁷ Zachowanie herbów było związane z sytuacjami nadzwyczajnymi, do nich należy zachowanie całego programu heraldycznego kościele i klasztorze Bourg-en-Bresse, o czym przygotowawana jest moja szersza rozprawa.

⁸ S. Górzyński, *Heraldyka nobilitacji okresu Napoleona I*, [w:] *Sbornik prispevku, IV Setkani genealogu a heraldiku, Ostrava 14-15 X 1989 r.*, red. Vladimír Markl, s. 19-21; P. P. Bajér, *Stylizacja heraldyczna czasów napoleońskich*, [online] https://web.archive.org/web/20090619103646/http://www.szlachta.org/Bajer_Napoleon.htm; P. Dudziński, *Napoleońskie herby Polaków*, Łódź – Warszawa 2013.

⁹ Tamże.

Z jednej strony tendencje, czy też raczej chęć do posiadania własnej symboliki stały się pretekstem do wydania przepisów pozwalających miastom na przyjęcie własnej symboliki. Ta podobnie jak szlachecka została sformalizowana. Każda z klas miała przyznane sobie właściwe symbole, jakie miały znaleźć się w herbie. Za każdym razem to miasto miało wystąpić z prośbą o nadanie herbu. Procedurę tę omówimy poniżej.

Sam dekret z 17 V 1809 r. miał charakter technicznego rozporządzenia pozwalającego na posiadanie herbów, ale w sprawach procedury odwoływał się do ustalonych zasad jakie miały miejsce w odniesieniu do kreacji szlacheckich. Jego krótki tekst przywołujemy w całości, gdyż w literaturze dają się odczytać informacje jakoby dekret ten omawiał formę herbów miejskich, co jak widać poniżej nie miało miejsca. A zasady heraldyczne wraz z odpowiednimi przykładami dadzą nam wykładnię w jaki sposób ta biurokratyczna monarchia zrealizowała kolejny reformatorski (?) projekt cesarza Francuzów.

Le Conseil-d'Etat entendu.

Art. 1er. Aucune ville, commune, corporation ou association civile, ecclésiastique ou littéraire, ne jouira du droit d'armoiries qu'après en avoir reçu la concession expresse par lettre patent délivrées à cet effet. En conséquence, les sceaux des villes, communes ou corporations qui n'auront pas obtenu de concession pareille, ne porteront, pour toute empreinte, que le nom ou la désignation littérale desdites villes, communes ou corporations.

2. Les villes, communes ou corporations qui désireront obtenir des lettres-patentes portant concession d'armoiries, pourront en solliciter, après s'être fait préalablement autoriser, en la forme ordinaire, par les autorités administratives compétentes.

3. Ces demandes seront formées par le ministère d'un avocat au Conseil-d'Etat, selon qu'il est ordonné par le décret du 24 juin 1808, concernant les demandes en institution des majorats.

4. Les frais d'expédition des lettres-patentes portant concession d'armoiries à des villes, communes ou corporations, seront réglés ainsi qu'il suit, savoir: pour les bonnes villes, comme il est fixé pour les ducs au décret du 17 mars 1808; pour les villes dont les maires sont nommés par le Gouvernement, comme il est fixé pour les comtes, si elles ont plus de 20,000 francs de revenu, et comme il est fixé, au même décret, pour les barons, si elles ont un revenu moindre, et pour les autres villes ou communes, comme il est fixé pour les chevaliers.

Les corporations acquitteront les frais d'expédition, suivant le taux fixé pour les barons dans ledit décret du 17 mars 1808.

5. Les ministres de l'intérieur, de la police générale et des cultes, sont chargés, chacun en ce qui le concerne, de l'exécution du présent décret.

17 maja 1809 r. - Dekret w sprawie herbów miast i korporacji.

(Recueil officiel de l'intérieur, t. 2, s.148.)¹⁰

Uwzględniając opinię Rady Pieczęci Tytułów z dnia 11 marca 1809 r; Rada Stanu wysłuchiwała.

Art. 1. Żadne miasto, gmina, korporacja lub stowarzyszenie cywilne, kościelne lub literackie nie może korzystać z prawa do herbu, dopóki nie zostanie mu wyraźnie przyznane to prawo w wydany w tym celu liście patentowym. W związku z tym pieczęcie miast, gmin lub korporacji, które nie uzyskały takiego przyznania, powinny nosić jako odcisk jedynie nazwę lub dosłowne oznaczenie wspomnianych miast, gmin lub korporacji.

2. Miasta, gminy lub gildie, które pragną uzyskać listy patentowe przyznające herby, mogą ubiegać się o nie po uprzednim uzyskaniu zezwolenia w zwykłej formie od właściwych władz administracyjnych.

3. Wnioski te należy składać za pośrednictwem adwokata w Conseil d'Etat, zgodnie z dekretem z dnia 24 czerwca 1808 r. dotyczącym wniosków o ustanowienie majoratów.

4. Koszty wysyłki listów-patentów przyznających herby miastom, gminom lub korporacjom będą regulowane w następujący sposób, a mianowicie: dla dobrych miast, tak jak jest to ustalone dla książąt w dekrete z 17 marca 1808 roku; dla miast, których burmistrzowie są mianowani przez rząd, tak jak jest to ustalone dla hrabiów, jeśli mają więcej niż 20 000 franków dochodu, i tak jak jest to ustalone, w tym samym dekrete, dla baronów, jeśli mają mniejszy dochód, a dla innych miast lub gmin, tak jak jest to ustalone dla rycerzy.

Korporacje pokryją koszty wysyłki, zgodnie ze stawką ustaloną dla baronów we wspomnianym dekrete z dnia 17 marca 1808 r.

5. Ministrowie Spraw Wewnętrznych, Policji Generalnej i Spraw Religijnych są odpowiedzialni za wykonanie niniejszego dekretu.

Jak widać brak tu jakichkolwiek regulacji heraldycznych, dekret natomiast reguluje kwestie finansowe, ale też poprzez odwołanie do przepisów o ustanowieniu szlachty.

Zatem w jaki sposób powstały zasady tworzenia herbów miejskich? Tu znamy źródło tej kreacji, ale co ciekawe jest ono wcześniejsze niż sam dekret wyżej omówiony. W rok po wydaniu dekretu o szlacheństwie, tytułach i majoratach szczegółowo kwestiami zasad heraldyki zajęła się Rada Pieczęci i Tytułów na swoim posiedzeniu 29 III 1809 r.

Podstawą tworzenia herbów było stwierdzenie, że to cesarz jako „odnowiciel porządku we Francji” jest *de jure* nowym fundatorem miast(a), a zatem z jego osobą powinny wiązać się nowe wizerunki herbów (po ich zniesieniu przez Republikę). Zatem tylko miasto, które otrzymało od cesarza przywilej (*lettre patente*) może używać

¹⁰ 17 mai 1809. Décret sur les armoiries des villes et corporations. (Recueil officiel de l'intérieur, t.2, p.148.), przedrukowany: *Collection, complete...* t. XVI, Paris 1836, s. 380. Vu l'avis du conseil du sceau des titres du 11 mars 1809.

pieczęci z herbem (dotyczy to także innych organizmów cywilnych, kościelnych, stowarzyszeń literackich).

Procedurę wydania patentu poprzedzać musiał wniosek miasta wystosowany do Księcia Arcykanclerza. Taki wniosek wymagał załączenia projektu herbu, uchwały rady miejskiej oraz zatwierdzeń prefekta i ministra spraw wewnętrznych. A zatem to od władz miejskich musiała wychodzić inicjatywa nie tylko samego nadania, ale także projektu herbu. Ponieważ inne przepisy określały podział miast na trzy kategorie – dawne *bonne ville*, do których należały najważniejsze miasta Francji: Paryż, Lyon, Marsylia, Bordeaux, Rouen, Nantes, Lille, Tuluza, Strasbourg, Orlean, Amiens, Angers, Montpellier, Metz, Caen, Clermont-Ferrand, Besançon, Nancy, Wersal, Rennes, Tours, Bourges, Grenoble, la Rochelle, Dijon, Reims, Montauban, Troyes (wg dekretu z 23 IV 1811 r.)¹¹ oraz 8 miast leżących obecnie poza granicami Francji: Akwizgran, Bruksela, Gandawa, Liège, Genewa, Moguncja (Mayence) i Nicea (na powrót w granicach Francji od 1860 r.). Były to miasta, których merowie otrzymywali prawo asystowania przy koronacji cesarskiej. Większość z nich już w pierwszym okresie po listopadzie 1809 r. zadbała o swoje herby. Te miasta miały statut księstw.

Herby wyróżniały się głowicą czerwoną, na której trzy pszczoły złote w pas. Na tarczy kaduceusz złoty, tarcza okolona festonami, z prawej dębowy, a z lewej z gałązek oliwnych, przewiązane czerwoną szarfą. Na kaduceuszu korona murowa złota o siedmiu wieżach, z której orzeł cesarski złoty.

Jak wspomniano wyżej w herbach *bonne villes* zastąpiono głowicę z symboliką królewską symboliką heraldyczną tradycyjnie łączoną z heraldyką napoleońską, ale właściwiej należałoby określić te trzy pszczoły jako wprowadzenie do heraldyki nowego symbolu, symbolu pracowitości do herbów miast o szczególnym znaczeniu dla gospodarki francuskiej. Pszczoły jako symbol związany z Napoleonem pojawiły się na płaszczu cesarskim wykorzystanym podczas koronacji w 1804 r., gdzie „usiadło” prawie 1500 pszczoł. Jednak warto przypomnieć, że w 1653 r. odkryto symbole pszczoł na wystroju grobu Childeryka I, ojca Clovisa, a więc założyciela dynastii, symbolu suwerenności Francji. Symbolikę taką można jednoznacznie porównać z tendencjami autopromocyjnymi Napoleona. W przestrzeni dworskiej, ale także w armii wielkie znaczenie miał inicjał N, który nagminnie przypominał poddanym (ale i wrogom) kto rządzi Francuzami, ich cesarz Napoleon I. Ale to N stawało się także nagrodą, *signum* zaszczytnym, jak miało to miejsce w przypadku miast 2 i 3 klasy. Rada Pieczęci i Tytułów na posiedzeniu 29 III 1809 r. zdecydowała, że miasta klasy 2. będą w kantonie umieszczać złotą literę N, a nad nią gwiazdę. Kanton miał być niebieski po prawej stronie u góry. Zaś miasta klasy 3. na kantonie czerwonym po lewej stronie u góry miały nosić literę N z gwiazdą powyżej, srebrne. Tym samym symbole związane z cesarzem pojawiły się jako immanentny element herbów miejskich. *Nota bene* także symbole wiążące się z osobą cesarza były obecne w wojsku na sztandarach Gwardii, obok orła cesarskiego będącego jednocześnie orłem państwowym wieńczącym sztandary pułkowe.

¹¹ W okresie Restauracji dołączono ponadto: Nimes, Antibes, Cette, Carassonne, Awinion, Aix, Pau, Vesoul, Tulon, Colmar, Cambrai i Abbeville.

Miasta klasy 2. miały tarcze okolone festonem srebrnym zawieszonym na takimże kaduceuszu ostrzem w prawą stronę, z liści laurowych po prawej, a dębowych po lewej stronie przepasanym błękitną wstęgą. Na tarczy korona murowa o 5 basztach.

Miasta 3. klasy miały tarcze okolone festonem zielonym z liści laurowych po prawej, a dębowych po lewej stronie przepasanym czerwoną wstęgą. Na tarczy osiem snopów zboża przewiązanych powrośłem złotych.

Pod wpływem politycznym, ale także heraldycznym Francji znajdowało się Królestwo Italii, gdzie także wprowadzono nowe zasady heraldyczne, w duchu francuskich. Miasta *bonne ville* (Milan, Venise, Bologne, Brescia, Vérone, Mantoue [Mediolan, Wenecja, Bolonia, Brescia, Werona i Mantua] w głowicy zielonej miały trzy róże złote o sześciu płatkach, środkowa podniesiona, umieszczona powyżej litery N. Feston złoty analogiczny jak w *bonne ville* francuskich. Miasta 2. Klasy (nie było 3 klasy) otoczone festonem jak *bonne ville*, ale na kaduceuszu ostrzem w prawą stronę, a w koronie murowej brak orła. W kantonie prawym zielonym litera N pod gwiazdą srebrne.

Elementy zewnętrzne herbów miast 2. i 3. kategorii

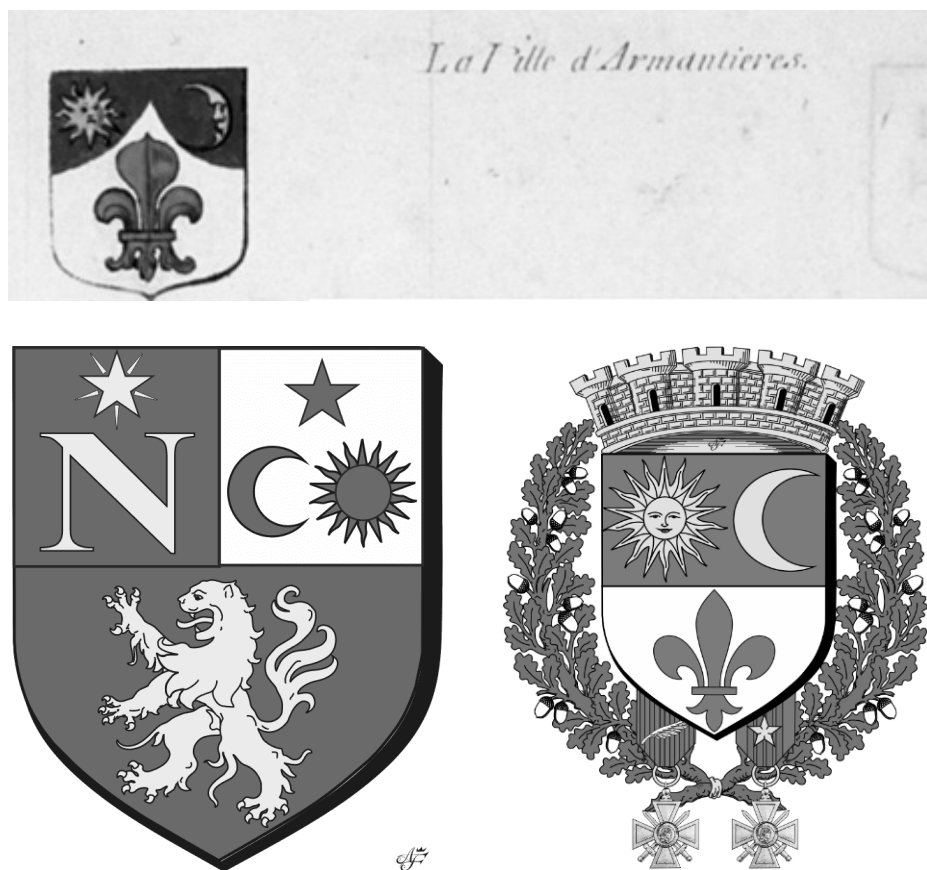

Nie mam informacji czy w innych będących pod wpływem francuskim terytoriach wprowadzono podobne zasady. W Księstwie Warszawskim symbolika miejska została zredukowana do herbu księstwa umieszczanego na pieczęciach miejskich.

Rada Pieczęci i Tytułów była odpowiedzialna za przygotowanie dyplomu (*lettre patente*) który wydawany był w imieniu Napoleona I i przez niego podpisany wręczano władzom miasta (procedurę starań omówiono wyżej). Dyplomy znane z minut przechowywanych w Archiwum Narodowym Francji (seria BB/29/987). Ogółem są to 103 nadania.

W każdym dyplomie oprócz nazwy miasta znajdowała się informacja kto jest odbiorcą tego dokumentu (władze miasta), a także znajdował się wyrysowany herb oraz jego opis. Co ważne opis nie odpowiadał wizerunkowi, gdyż wymalowany barwny herb składał się wyłącznie z tarczy. Natomiast elementy zewnętrzne nie były zaprezentowane na rysunku. Znajdowały się natomiast w opisie. Patent uzupełniała datacja wraz z miejscem wystawienia przywileju i podpis. W zachowanych minutach imię „Napoleon” jest wydrukowane, natomiast na oryginalnych patentach znajdował się oryginalny podpis cesarski. Nie było moim celem prowadzenie kwerendy w archiwach miejskich, ale nawet pobieżny przegląd udostępnianych w internecie informacji o herbach miast pozwala na zapoznanie się z wizerunkami kilku przywilejów. Każdy taki dokument opatrzony był pieczęcią cesarską.

Herby miasta Armentières (Nord) z okresu ancien regime, napoleońskiego i współczesny

Dokumenty te są analogiczne w swoim zewnętrznym wyrazie graficznym do dokumentów nadających tytuły książąt, hrabiów, baronów i kawalerów cesarstwa.

Nie dziwi to, gdyż wychodziły z tej samej kancelarii i jak wcześniej zauważono to właśnie założenia przyświecające nadaniom tytułów szlachcie cesarstwa stały się podstawą koncepcji i procedur nadań herbów miejskich, a nawet wysokości opłaty za wydany przywilej. Pierwsze herby zostały nadane w listopadzie 1810 r., a ostatni dokument pochodzi z 21 lutego 1814 r. dla Armentières (Nord), miasta 2. klasy¹². Nadany herb różnił się od herbu używanego wcześniej i obecnie. Słońce i półksiężyc pozostały, ale lilię burbońską zastąpił lew, obecnie miasto używa herbu zbliżonego do znanego z herbarza d'Hoziera. Tarczę otacza wieniec zielony, a wieńczy korona murowa tak samo jak w herbie cesarskim.

Podsumowanie

Miasta w okresie panowania Napoleona I przeszły znaczące modyfikacje. Cesarz wprowadził nowe herby, a istniejące odmiany wzbogacił o elementy symboliczne, takie jak litery „N” prowadzące do „Napoléon” oraz pszczoły. Ogółem zostało wydanych 103 dokumenty dla 102 miast. Troyes otrzymało dwukrotnie herb, drugi raz z związku z podwyższeniem rangi. Ostatni dokument jest nie datowany, dla Acqui (Montenotte), obecnie Włochy (zapewne był już wystawiony po abdykacji).

Pierwszy dokument został wydany dla Rouen (*bonne ville*) 2 XI 1810 r., zaś ostatni dla Armentières (Nord) jest datowany na 21 II 1814 r. (oznacza to faktycznie 40 miesięcy funkcjonowania przepisów napoleońskich).

Część herbów (25) została nadana miastom obecnie nie leżącym w granicach Republiki Francuskiej: Akwizgran, Alexandrie (Aleksandria), Amsterdam, Astia, Borgo-Taro (Apennins), Brema, Bruksela, Delft, Florencja, Gandawa, Genewa, Hamburg, Lejda, Leuven, Liège, Lierre (Flandria), Liworno, Lubeka, Maline (Flandria), Parma, Rotterdam, Rzym, Savone, Tirlmont (Dyle), Turyn, Verceil (Sesia), co oznaczało, że po upadku Napoleona te miasta nie były już w zainteresowaniu urzędów francuskich.

Życie symboli napoleońskich było nadzwyczaj krótkie, 29 XII 1814 r. po upadku Napoleona I i jego uwięzieniu na Elbie król Ludwik XVIII wydał ordonans pozwalający miastom na przywrócenie dawnego herbu, lub zmianę cesarskiego. Wiele miast z tego skorzystało, a w latach następnych całkowicie odwrócono się od symboliki napoleońskiej.

Wszystkie herby miast leżących we Francji, po restauracji utraciły swoją sankcję prawną, usunięto z nich właściwe dla oznaczeń napoleońskich pszczoły i literę N pod gwiazdą. Pozostały zaś elementy zewnętrzne, czyli korony murowe i otaczające tarczę wieńce oraz kaduceusze. Większość herbów, ale nie wszystkie, zostały w jakimś zakresie zmodyfikowane: pszczoły zastąpiono liliami w oznaczeniach miast 1 klasy. Zostały przywrócone herby dawne lub pozwolono na zmianę herbu cesarskiego. Usunięto kanton i literę N oraz gwiazdę, nie wprowadzając w to miejsce żadnej nowej symboliki. W mojej ocenie ten zabieg niewątpliwie polepszył stronę wizualną tych przedstawień heraldycznych.

¹² 11 II 1814 r. miała miejsce ostatnia zwycięska bitwa wojsk Napoleona przed abdykacją, która miała miejsce 12 IV 1814 r. Miasto Armentières (Nord), *ville de 2e classe*, otrzymało herb 21 II 1814. Dokument nie został podpisany przez Cesarza, ale przez jego żonę Marie Louise.

Napoleon III w wielu aspektach swojego życia politycznego wracał do tradycji swego stryja Napoleona I. Również nadał kilka herbów dla miast w latach 60. Znane są minuty dyplomów, nie ma źródeł ikonograficznych. Ale i te herby nie utrzymały się. W okresie Republiki odrzucono literę N i gwiazdy przywracając wyraz heraldyczny bez symboliki napoleońskiej.

Na zakończenie tych rozważań pragnę przedstawić cały dyplom (lettre patente) herbowy miejski.

Aneks. Dokument dla Hyeres.

Napoléon, Empereur des Français, roi d'Italie, protecteur de la Confédération du Rhin, médiateur de la Confédération Suisse, &c. &c. &c.

Par notre décret du 17 mai 1809, nous avons déterminé que les villes, communes et corporations qui désireraient obtenir des lettres patentes portant concession d'armoiries, pour-raient, après s'être fait préalablement autoriser par les autorités administratives compétentes, s'adresser à notre cousin le Prince Archichancelier de l'Empire, lequel prendrait nos ordres à cet effet.

En conséquence, le Sr Nicolas, Maire de la Ville de Hyères, s'est retiré par-devant notre cousin le Prince Archichancelier de l'Empire, à l'effet d'obtenir nos lettres patentes portant concession d'armoiries.

Sur quoi notredit cousin le Prince Archichancelier de l'Empire a fait vérifier, en sa présence, par notre Conseil du sceau des titres, que le Conseil municipal de la Ville de Hyères dans une délibération à laquelle furent présents les Srs Nicolas, Maire, Régis, Aion, Richaud, Rolland, Moissonnier, Lelly, Allebar, Senes (Joseph), Senes (Pierre), Pisson, Beufler, Estaque, Bonafou, Laure, membres du Conseil, a émis le vœu d'obtenir de notre grâce des lettres patentes portant concession d'armoiries, et que ladite délibération a été approuvée par les autorités administratives compétentes ;

Et, sur la présentation qui nous a été faite de l'avis de notre Conseil du sceau des titres et des conclusions de notre Procureur général, nous avons autorisé et autorisons, par ces présentes signées de notre main, Notre Ville d'Hyères, à porter les armoiries telles qu'elles sont figurées et coloriées aux présentes, et qui sont :

d'Azur à la Tour d'Argent, maçonnée de sable, ouverte du champ, crénelée de quatre pièces, donjonée de Trois Tourelles crénelées chacune de trois pièces de même ; accompagnée en pointe de trois Besants d'or ; au franc quartier des Villes de seconde classe qui est à dextre d'azur à un N d'or, surmonté d'une étoile rayonnante de même. Portant que les semences extérieures de cette Armoirie ainsi que celles des autres villes et sociétés que notre Empire constituera et une couronne murale à cinq créneaux d'argent, pour cimier, traversée au naturel, soutenue de la même, auquel sera suspendu deux festons versés de laurier-vert, l'un à dextre d'olivier, l'autre à senestre de laurier d'azur, noués et rattachés par des bandes-lettes au naturel.

Chargeons notre cousin le Prince Archichancelier de l'Empire de donner communication des présentes au Sénat, et de les faire transcrire sur ses registres. Car tel est notre bon plaisir. Et afin que ce soit chose ferme et stable à toujours, notre cousin le Prince Archichancelier de l'Empire y a fait apposer, par nos ordres, notre grand sceau, en présence du Conseil du sceau des titres.

Donné En notre Palais de Fontainebleau le Deuxième jour du mois de novembre de l'an de grâce mil huit cent dix.

Signé NAPOLÉON.

Scellé le huit novembre mil huit cent dix.

Le Prince Archichancelier de l'Empire,

Signé CAMBACÈRES.

[Podpis inny, trudny do odczytania,
prawdopodobnie funkcjonariusz kancelaryjny]

Tłumaczenie na język polski z oznaczeniami miejsc niepewnych:

Napoleon, cesarz Francuzów, król Włoch, protektor Związku Reńskiego, mediator Związku Szwajcarskiego itd. itd. itd.

Na mocy naszego dekretu z dnia 17 maja 1809 r. postanowiliśmy, że miasta, gminy i korporacje, które chciałyby uzyskać listy patentowe zawierające nadanie herbu, mogłyby — po uprzednim uzyskaniu zezwolenia od właściwych władz administracyjnych — zwrócić się do naszego kuzyna, Księcia Arcykanclerza Cesarstwa, który w tym celu przyjmie nasze rozkazy.

W konsekwencji {pan} Nicolas, burmistrz miasta Hyères, zgłosił się do naszego kuzyna Księcia Arcykanclerza Cesarstwa z prośbą o uzyskanie naszych listów patentowych zawierających nadanie herbu.

Nasz kuzyn, Książę Arcykanclerz Cesarstwa, nakazał zbadanie sprawy w swojej obecności przez Radę Pieczęci Tytułów, stwierdzając, że Rada Miejska miasta Hyères na posiedzeniu, w którym obecni byli: panowie Nicolas, burmistrz, Régis, Aion, Richaud, Rolland, Moissonnier, Lelly, Allebar, Senes (Joseph), Senes (Pierre), Pisson, Beufler, Estaque, Bonafou, Laure, członkowie Rady, wyraziła wolę uzyskania z naszej łaski listów patentowych zawierających nadanie herbu, a przedmiotowa uchwała została zatwierdzona przez właściwe władze administracyjne;

I na podstawie przedstawionej nam opinii naszej Rady Pieczęci Tytułów oraz wniosków naszego Prokuratora Generalnego, wyraziliśmy zgodę i niniejszym wyrażamy zgodę, aby Nasze Miasto Hyères nosiło herb w takiej postaci, w jakiej został on przedstawiony i pokolorowany w niniejszym dokumencie, i który jest następujący:

„Na błękitnym tle srebrna belka (fascia), z murami ceglanymi w kolorze czarnym (maçonnée de sable), umieszczona na środku tarczy, otoczona czterema elementami — wieżami, każda z trzema wieżyczkami, srebrnymi i krenelazowanymi, z których trzy po lewej stronie, a jedna po prawej; w podstawie tarczy znajduje się lew złoty, uzbrojony i jęzor czerwony, na błękitnym tle; w głowicy tarczy błękitnej — złota gwiazda, nad nią inicjały N.O., nad którymi unosi się złota gwiazda promienista.

Na zewnątrz tarczy herb będzie opasany koroną murową z pięcioma blankami (creneaux), srebrną, jako klejnot, utrzymującą się naturalnie, na której zawieszane będą dwa wieńce — z lewej z wawrzynu, z prawej z oliwki — związane i przymocowane wstążkami w kolorze naturalnym.”¹³

Zobowiązujemy naszego kuzyna, Księcia Arcykanclerza Cesarstwa, do przedstawienia niniejszych listów patentowych Senatowi i do wpisania ich do odpowiednich rejestrów.

Takie jest nasze życzenie.

Aby dokument ten był prawomocny i trwały, nasz kuzyn, Książę Arcykanclerz Cesarstwa, nakazał opatrzenie go naszą wielką pieczęcią, na nasz rozkaz, w obecności Rady Pieczęci Tytułów.

¹³ Fragmenty odręczne trudne do pełnego odczytu – oznaczono wyżej; np. frazy: „N. o.” i szczegóły dotyczące wieńców mogą być hipotetyczne lub symboliczne.

Wydano w naszym Pałacu w Fontainebleau, dnia drugiego listopada roku
Pańskiego tysiąc osiemset dziesiątego.

Podpisano: NAPOLÉON.

Zapieczetowano dnia ósmego listopada roku tysiąc osiemset dziesiątego.

Książę Arcykanclerz Cesarstwa,

Podpisano: CAMBACÉRES.

[Nieczytelny podpis urzędowy na dole

– być może kancelaria lub urzędnik archiwum.]

REFERENCES - BIBLIOGRAFIA

Archival sources - źródła archiwalne:

Archives nationales de France

- O/1/976, dos. 2-3., dos. 4,

- O/1/976 dos. 5, Lettres de retenu de la charge de juge d'armes, en faveur de Pierre d'Hozier,

- O/1/976 dos. 9, edykt z listopada 1696 r., Edict du Roi portant établissement d'un armorial général à Paris ou Dépôt public des armes et blasons au royaume,

- O/1/976 dos. 13, ze stycznia 1726 r., Lettres du Roi portant règlement pour une Catalogue général des gentilshommes et nobles du royaume, commis aux soins du juge d'armes,

Printed sources - źródła drukowane:

Monitor, t. I, s. 950, 21 VI 1790, Decret qui abolit la noblesse héréditaire et les titres de princes, duc, comte, marquis, autres semblables.

Collection, complete... t. XVI, Paris 1836, s. 380, 17 mai 1809. Décret sur les armoiries des villes et corporations. (Recueil officiel de l'intérieur, t. 2, p. 148.)

Studies - opracowania:

Górzyński S., *Heraldyka nobilitacji okresu Napoleona I*, [w:] *Sbornik prispevku, IV Setkani genealogu a heraldiku, Ostrava 14-15 X 1989 r.*, red. Vladimír Markl, s. 19-21;

Bajer P. P., *Stylizacja heraldyczna czasów napoleońskich*, [online] https://web.archive.org/web/20090619103646/http://www.szlachta.org/Bajer_Napoleon.htm;

Dudziński P., *Napoleońskie herby Polaków*, Łódź – Warszawa 2013.

